

До спеціалізованої вченої ради К 26.889.02
у ВНЗ «Національна академія управління»
03151м. Київ, Ушинського, вул. 15.

ВІДГУК

офіційного опонента ***Вороб'я Петра Адамовича***

доктора юридичних наук, професора, професора кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності і права Національного університету «Одеська юридична академія»

на дисертацію **Астахової Олександри Олександрівни** на тему:

«Обстановка вчинення злочину за кримінальним правом України»,

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія;

кримінально-виконавче право

Вивчення змісту поданих на рецензування дисертації, автореферата дисертації та наукових праць О.О. Астахової дають підстави стверджувати, що нею проведено ґрунтовний правовий аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії кримінального права, так і в практичному вимірі, автором сформульовано змістовні положення, що виносяться на захист, висновки і пропозиції, що становлять наукову новизну і можуть слугувати підставою для обговорення. Такий попередній висновок підтверджується оцінкою роботи за основними параметрами, які висуваються щодо кандидатських дисертацій на юридичну тематику.

Актуальність теми дослідження. У науці кримінального права завжди привертало увагу фахівців однойменної галузі вчення про склад злочину, його елементи та ознаки. Значний інтерес до цього вчення прослідковується і в наш час. Фахівці в галузі кримінального права знаходяться в постійному пошуку і поглибленні успадкованих знань та нових напрацювань про склад злочину – виокремлюють нові дискусійні положення та протиріччя, наводять додаткові обґрунтування стосовно складових цього важливого інституту кримінального права, виробляють пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства і практики його застосування. У той же час у науці кримінального права мають місце ситуації, коли певна проблема залишається не дослідженою. Це стосується, зокрема, загального поняття обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони того чи іншого суспільно небезпечного діяння.

В Україні зазначена проблема не була предметом дослідження на дисертаційному рівні, наразі не видано жодної монографії, навчального посібника з цього питання. І це не дивлячись на те, що кожен злочин вчиняється в тій або іншій обстановці, конкретних умовах. Не можна упускати з виду, що будь-яка поведінка детермінована не тільки протиріччями психічних процесів, але й оточуючими суб'єкта обставинами, без з'ясування яких неможливо вирішити питання про кримінальну

відповідальність особи. Вплив зовнішніх умов, до яких належить обстановка вчинення злочину, зв'язується в багатьох випадках з формуванням особистості, так і конкретною поведінкою кожної людини, не виключаючи суспільно небезпечних діянь. Відповідно в ряді ситуацій подібний вплив повинен набувати і набуває кримінально-правове значення, що в цілому відповідає принципам положенням кримінального законодавства. Поняття обстановки вчинення злочину має важливе наукове і практичне значення, оскільки воно самим тісним чином зв'язано з питанням оптимізації як практичної, так і науково-дослідної діяльності в кримінально-правовій сфері. Не випадково в значній кількості статей КК України обстановка вчинення злочину передбачена як обов'язкова ознака відповідних складів злочину. КПК України відносить обстановку вчинення злочину до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91).

Крім того, автором слушно зазначається, що до актуальних проблем кримінально-правової характеристики обстановки вчинення злочину, які можна визнати недослідженими або такими, що частково вивчені, але не набули свого остаточного розв'язання, належать, зокрема: системне розуміння категорії «обстановка вчинення злочину»; просторово-часовий підхід як продуктивна основа у вирішенні питання про визначення загального поняття обстановки вчинення злочину; кримінально-правові форми вираження обстановки та види обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України; обстановка як факультативна ознака об'єктивної сторони злочину; функції та значення такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину; кримінально-правове розуміння обстановки вчинення злочину збройного конфлікту та інших умовах бойової обстановки; обставини, що характеризують обстановку вчинення злочину, в системі підстав звільнення від кримінальної відповідальності, їх загальна характеристика та класифікація (с. 20-21).

Виконання даної дисертаційної роботи узгоджено відповідно до основних напрямків дослідження у ВНЗ «Національна академія управління». Робота ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (прийняття Верховною Радою України 18.03.2004 р. № 161629-IV) та виконана в межах науково-дослідної роботи ВНЗ «Національна академія управління» на 2014-2019 рр. на тему: «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593).

Оцінка змісту дисертації та ступеню наукової новизни отриманих результатів. Дисертаційна робота має завершену логічну структуру, побудовану відповідно до мети і поставлених задач, що дає змогу простежити авторський підхід до вирішення складної наукової проблеми. Об'єкт і предмет дослідження чітко сформульовані, що дозволило обрати необхідні методи дослідження. Дисертація за характером і змістом

досліджених питань є першою в Україні комплексною і системною науково-дослідною працею, присвяченою дослідженню обстановки вчинення злочину за кримінальним правом України.

Перший розділ дисертації «*Поняття, витоки та генеза обстановки вчинення злочину за кримінальним правом України*» присвячено дослідженню витоків, генези та поняттю обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину (с. 30-72).

Автором уперше:

– на підставі дослідження правових джерел доведено, - визначено, що в історичному екскурсі, за визначеними періодами, знайшли закріплення витоки та розвиток обстановки вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони злочину в наступній послідовності: в Литовському статуті 1529 р. у відповідності з положеннями розділу «Об обороне земской» караними були ухилення від явки на службу, невмілі дії в ході бою; в ст. 3 гл. 2 «О государственной чести, как его государственное здоровье оберегать» смертною «казною» каралася здача міста ворогу зрадою; в арт. 26, 29, 94, 97, 101, 103 та ін. «Артикула воинского» 1715 року низка діянь, які містили таку ознаку об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину; в ч. 3 ст. 275 Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р. при визначенні державної зради згадується вчинення злочину в обстановці війни. У стст. 115, 116 Кримінального Уложення 1903 р. закріплювалися наступні види обстановки вчинення злочину: «военное время», «в плену», «после объявления войны»; в КК УСРР 1922 р. і КК УСРР 1927 р. законодавець скористався наступними поняттями воєнної обстановки: «місцевість оголошена на воєнному положенні», «умови воєнного часу», «район воєнних дій», «час бою», «поле битви»; КК УРСР 1960 р. у стст. 254-1, 254-2, 254-3 були передбачені такі ознаки об'єктивної сторони, як обстановка, «воєнний час або бойова обстановка» (с. 30-50);

- сформульовано поняття «обстановка вчинення злочину», під якою слід розуміти сукупність зовнішніх об'єктивних умов (обставин), які являють собою діалектичну єдність, визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що впливають з його змісту, які мають визначені просторово-часові межі в яких вчиняється злочин або є збігом подій та обставин, в яких протікає зовнішній акт злочинної поведінки, що створюють вплив на ступінь суспільної небезпеки вчиненого і особу, яка вчинила злочин та які набувають у цьому зв'язку кримінально-правового значення (с. 50-72).

Другий розділ дисертації присвячений кримінально-правовій характеристиці обстановки вчинення злочину, що включає в себе: кримінально-правову категорію «обстановка вчинення злочину» і її співвідношення з іншими поняттями кримінального права; кримінально-правові форми вираження обстановки та види обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України; обстановку як факультативну

ознаку об'єктивної сторони злочину; функція та значення такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину (с. 75-153).

На підставі проведеного дослідження автором – за ступенем новизни *удосконалено*:

- наукове і практичне розуміння значення обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину, яке проявляється в наступному: коли обстановка вчинення злочину є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони, то вона впливає: на кваліфікацію вчиненого злочину; на розвиток об'єктивної сторони того чи іншого злочину; може бути пом'якшуючою або обтяжуючою обставиною вчинення злочину; коли обстановка вчинення злочину є факультативною ознакою, то вона впливає на призначення покарання особі винній у вчиненні злочину; коли обстановка вчинення злочину належить до предмета доказування, то вона має бути встановлена у кожному кримінальному провадженні;

- кримінальне розуміння обстановки як факультативної ознаки об'єктивної сторони злочину дає можливість стверджувати, що в понятті злочину помимо обов'язкових, указаних у конкретному складі, входять і інші (позаскладові) ознаки, що характеризують злочин як явище;

- положення, що стосуються обставин, які характеризують обстановку вчинення злочину в системі підстав звільнення від кримінальної відповідальності, що дає можливість класифікувати їх наступним чином – це: спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності, що свідчать про три різні за характером види обстановки вчинення злочину, що обумовлюють звільнення від кримінальної відповідальності: а) обстановка психічного примусу (ст. 354 КК); б) обстановка, що носить критичний характер (стрес); в) обстановка згоди наявності особливих відносин між людьми; г) обставини, що виключають кримінальну відповідальність (ст. 396 КК);

Нам імponує позиція автора стосовно обстановки вчинення злочину як самостійної ознаки об'єктивної сторони складу злочину (с. 118-125).

Третій розділ дисертації присвячений кримінально-правовому розумінню обстановки вчинення злочину в зоні збройного конфлікту та обставинам, що характеризують обстановку вчинення злочину, в системі підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Нам імponує позиція дисертанта щодо визначення з «воєнним часом», і що це дозволить виокремити коло злочинів, які складе законодавство воєнного часу. Дисертантом ходячи з цього, досліджене зарубіжне кримінальне законодавство та пропонується внесення низки змін і доповнень у чинний КК, зокрема в статті 1, 67 КК та в низку статей розділу ХІХ «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», зокрема такої ознаки, як «обстановка збройного конфлікту». Дослідник також торкається проблем окупації Криму та агресії РФ на Донбасі (с.156).

Нам імponує погляд автора на те, що для злочинів, учинених та

безпосередньо зв'язаних із збройним конфліктом, обстановка збройного конфлікту має бути врахована в якості кваліфікуючої ознаки складу злочину (с.158) та повинна бути врахована в якості обставини, обтяжуючої покарання. Крім того, на наш погляд також доречним виявляється пропозиція автора щодо відповідних змін ст. 67 КК (с.160).

На підставі даного дисертаційного дослідження дістало подальшого розвитку:

- класифікація видів обстановки вчинення злочину у зоні збройного конфлікту за трьома групами:

1) часові характеристики обстановки в зоні збройного конфлікту: час війни, військовий час, час бойових дій, час бою, час битви, період збройного конфлікту, час міжнародного або внутрішнього конфлікту;

2) просторові характеристики обстановки в зоні збройного конфлікту: місцевість оголошена на військовому стані, район військових дій, поле бою, окупована територія;

3) змістовна характеристика обстановки вчинення злочину: умови військового часу, бойова обстановка, випадок війни, війна, окупація або інші дії;

4) розділення злочинів у зоні збройного конфлікту за впливом обстановки можна передбачити наступним чином:

- 1) це злочини, обумовлені обстановкою збройного конфлікту;
- 2) це злочини проти особи;
- 3) злочини вчинені учасниками незаконних збройних формувань;
- 4) злочини, які вчиняються військовослужбовцями держави;
- 5) це злочини, що вчиняються мирними жителями.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, що наведено в дисертації. Висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі Астахової Олександри Олександрівни є достатньо обґрунтованими, що досягається вдало обраними метою та задачами дослідження.

Використання Олександрою Олександрівною у своїй роботі різних наукових методів дослідження дозволило їй досягти повноти та всебічності аналізу поставлених проблем. Пропозиції, рекомендації, висновки автора ґрунтуються, також, на критичному осмисленні сучасних здобутків вітчизняної та зарубіжної юридичної науки.

Інформаційну базу дослідження склали наукові праці із теорії держави і права, кримінального права, кримінології, криміналістики, кримінального процесуального права, а також філософсько-методологічна література, довідникові видання.

Емпіричну базу дослідження становить: матеріали опублікованої судової практики, а також електронного реєстру судових рішень; результати опитування 300 працівників правоохоронних органів, суддів та захисників особи; вивчення 300 вироків у кримінальних провадженнях про злочини

обов'язковою ознакою складу яких є обстановка вчинення злочину (розглянутих судами Дніпровської, Запорізької, Київської, Львівської областях, місті Києва за період 2014-2017 років).

Стан доктринального осмислення задекларованої дисертаційної проблематики в кримінальному праві України оцінюється на сьогодні як недостатньо повний, а тому проведене Астаховою О.О. дослідження є вчасним і актуальним. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, забезпечуються кількома чинниками: вдалою і продуманою логікою викладення матеріалу; широтою і різноманітністю опрацьованої джерельної бази; використанням різноманітних методів наукового пізнання.

Характеризуючи структуру дослідження О.О. Астахової, можна сказати, що загалом вона є традиційною для дисертаційних робіт з Загальної частини кримінального права України і відповідає меті і тим задачам, які поставила перед собою автор, що в значній мірі обумовило успішне написання дисертації.

Результати дисертаційного дослідження О.О. Астахової видаються достатньо обґрунтованими, з огляду на комплексний характер дослідження: витоки та генеза обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину» (с. 30-49); поняття обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину (с. 50-71); кримінально-правова категорія «обстановка вчинення злочину» і її співвідношення з іншими поняттями кримінального права (с. 75-95); кримінально-правові форми вираження обстановки та види обстановки вчинення злочину в сучасному кримінальному праві України (с. 96-117); обстановка як факультативна ознака об'єктивної сторони злочину(с.118-125); функції та значення такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину (с.126-147); аналіз чинного законодавства про кримінальну відповідальність, що передбачає відповідальність за вчинення злочинів у зоні збройного конфлікту, та інших обставин бойової обстановки і проблеми його вдосконалення (с.154-161); поняття обстановки вчинення злочину в зоні збройного конфлікту її форми і види (с.162-170); обставини, що характеризують обстановку вчинення злочину, в системі підстав звільнення від кримінальної відповідальності, їх загальна характеристика та їх класифікація (с.171-173).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, визначається також і тим, що вони підтверджені певними науковими доказами, забезпечені відповідною джерельною базою. Список літератури свідчить, що дисертант достатньою мірою вивчила праці попередніх дослідників цієї та суміжних проблем. В роботі ведеться полеміка щодо ряду наукових проблем. Це дозволило навести вагомі аргументи на користь основних положень, які відстоюються в роботі.

Відповідність результатів дослідження підтверджено відповідною апробацією на міжнародних і всеукраїнських конференціях та міжкафедральним семінаром юридичного факультету ВНЗ «Національна академія управління».

Тому, ознайомлення з дисертацією та авторефератом О.О. Астахової дає підстави стверджувати про достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та пропозицій, що містяться в цій роботі.

Зміст поданого О.О. Астаховою автореферату дисертації відповідає змісту самої дисертації, достатньо повно розкриває основні її положення і є ідентичним за структурою та змістом роботи. Дисертація та автореферат оформлені відповідно до вимог МОН України. Дисертаційна робота виконана на належному науковому рівні, є самостійним дослідженням, яке містить наукові положення, які раніше не виносилися на захист.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані у:

- законотворчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до чинного КК, а також при вдосконаленні чинного законодавства (лист до Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України);

- правозастосовної діяльності – під час вирішення проблемних питань кваліфікації діянь суб'єктів злочинів, а також у процесі вивчення та узагальнення судової практики Верховним Судом;

- науково-дослідній сфері – як підґрунтя для подальших наукових розробок і досліджень проблем об'єктивної сторони злочину, розмежування об'єктивних ознак складів злочину, проблеми взаємозв'язку кримінального права, кримінології, криміналістики та кримінального процесу, а також під час підготовки відповідних розділів науково-практичного коментаря кримінального законодавства, підручників, навчальних посібників;

- навчальному процесі – як матеріал для викладання навчальних дисциплін: кримінального права України, актуальних проблем кваліфікації злочинів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес ВНЗ «Національна академія управління» від 24 травня 2018 р.).

Дослідження О.О. Астахової має теоретико-прикладний характер, що є характерним для наукової роботи. Що стосується значення рецензованого дослідження для науки кримінального права, то, на наш погляд, це дослідження може бути сприйняте та використане в подальших дослідженнях та розробці як положень Загальної частини, так і положень Особливої частини КК України з досліджуваної проблеми.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо, що використання одержаних автором дисертації результатів також може бути реалізоване шляхом опублікування монографії для ознайомлення з ними наукової громадськості.

Стиль та мова викладення результатів дисертаційної роботи. Подана

до захисту дисертаційна робота написана науковою мовою, матеріал викладено у логічній послідовності. Розділи дисертації є логічно пов'язаними між собою. У цілому, слід зазначити, що стиль написання дисертаційної роботи характеризується науковою обґрунтованістю та послідовністю, аргументованістю висновків.

Повнота викладу основних результатів у наукових фахових виданнях. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (278 найменувань) на 29 сторінках, додатків 7 (на 17 сторінках). Загальний обсяг дисертації – 240 сторінок, основний текст дисертації – 175 сторінок.

Отже, рецензування дисертації та автореферата О.О. Астахової дає підстави дійти висновку, що дисертація відповідає вимогам, встановленим до змісту та оформлення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, результати наукового дослідження, викладені в дисертації, отримані автором особисто.

Позитивно оцінюючи науково-теоретичну і практичну значимість дослідження О.О. Астахової, її наукову новизну та можливість використання пропозицій і рекомендацій дисертанта для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування, необхідно відзначити, що поряд із загальною позитивною оцінкою дисертації потрібно відмітити, що робота не позбавлена певних недоліків, **мають місце дискусійні положення та окремі зауваження, які полягають у наступному:**

1. При описанні основних положень підрозділу 1.1. «Витоки та генеза обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину» автор детально аналізує з використанням історичних періодів розвитку суспільства і державності таку ознаку об'єктивної сторони, як обстановка, проте, на жаль, не прослідковується, як історичний екскурс досліджуваної проблеми вплинув на здійснену ним подальшу розробку цього важливого для кримінального права інституту.

2. У підрозділі 1.2. «Поняття обстановки вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину» у доктринальному аспекті розглядає існуючі погляди вітчизняних та зарубіжних авторів на поняття «обстановка вчинення злочину», використовує енциклопедичні та інші довідникові джерела з метою глибинного розуміння цього інституту та пропонує достатньо аргументоване визначення поняття «обстановка вчинення злочину». Проте, під час захисту хотілося б почути, чи впливає суб'єктивне сприйняття злочинця до оточуючих зовнішніх обставин, яке може істотно відрізнятись у різних осіб при однакових зовнішніх умовах вчинення злочину.

3. Нам уявляється, що автор надто категорично відкидає місце і час вчинення злочину з елементів (складових) обстановки вчинення злочину. Дисертанту під час захисту потрібно більш детально аргументувати в цьому плані свою позицію.

4. Автор роботи стверджує, що людський фактор впливає на обстановку вчинення злочину. Ці положення потребують більш детального пояснення під час захисту.

5. Дослідник пропонує форми вираження обстановки вчинення злочину, серед яких називає оточуючу злочинця сукупність об'єктивних умов (обставин), не пов'язаних з його вольовою поведінкою, визначених у законі про кримінальну відповідальність або таких, що впливають з його змісту. Дисертанту необхідно більш детально обґрунтувати це положення (с. 107).

6. Нам імпонує виокремлення функцій такої ознаки об'єктивної сторони, як обстановка вчинення злочину. Проте необхідно під час захисту більш повно обґрунтувати таку функцію, як доказування в кримінальному провадженні (с. 136).

7. Автор детально у підрозділі 3.3. «Обставини, що характеризують обстановку вчинення злочину, в системі підстав звільнення від кримінальної відповідальності, їх загальна характеристика та їх кваліфікація» дисертації з'ясовує обставини, що характеризують обстановку вчинення злочину в системі підстав звільнення: від кримінальної відповідальності та пропонує їх класифікацію. Серед цих обставин виділяє «обстановку психічного примусу». Під час захисту важливо було б отримати більш детальне її обґрунтування.

8. В дисертації не видно кількісної характеристики роботи, що дало б можливість говорити про більш високий її науковий рівень.

9. На стор. 223 (Додаток А) автор у запропонованій редакції ст.І Завдання Кримінального кодексу України двічі називає «забезпечення миру і безпеки людства» що мала на увазі автор роботи незрозуміло.

Проте, наведені вище зауваження, дискусійні питання не зменшують наукового значення дисертації Астахової Олександри Олександрівни,

Відповідність дисертації визначеній спеціальності. Зміст дисертації повністю відповідає спеціальності 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Загальний висновок. Виходячи із змісту дисертації та автореферату, публікацій ми приходимо до висновку, що дисертація Астахової Олександри Олександрівни на тему: *«Обстановка вчинення злочину за кримінальним правом України»*, яку подано на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною особисто здобувачем. У ній автором отримані нові конкретні науково-обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують конкретну науково-практичну проблему, яка має

істотне значення для науки кримінального права, що полягає в комплексній і системній розробці такої проблеми кримінального права, як обстановка вчинення злочину на законодавчому, доктринальному та правозастосовному рівнях.

За змістом і оформленням дисертація відповідає вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор Астахова Олександра Олександрівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криминології
Київського інституту
інтелектуальної власності і права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
м. Київ

«14» грудня 2018 р.

Підпис Вороб'я П.А. засвідчую
Директор Київського інституту
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук
Заслужений юрист України

П. А. Воробей

В.І. Фелик